

גליון נושא: 'דעת גדולי ישראל'

בס"ד, יום ג' לפרשת אמור, ב' אייר תשע"ו.

דיונים אקטואליים בעניני דיומא, בעניני חג הפסח. לעורך לב המעיין בלבד ואין לסמוך על הדברים 'הלכה למעשה'.

מכירה ללא תוקף משפטי

המחמירים: בזמננו נוהגים רבים להחמיר לא לאכול מוצרי חמץ שנמכרו לגוי בפסח, ומקפידים לרכוש אך ורק מוצרים שרשום עליהם נטחן ונאפה לאחר הפסח.

ויש לדון מה מקור וגדר חומרא זו, בגיליון שלפנינו מובא בקצרה נימוקים שונים לחומרא זו, בצירוף דעת פוסקי זמננו בנדון, האם יש מקום לחומרא זו. [יש להדגיש: ברור שמדינת מותר, אולם צריך לברר ולדעת, האם ומדוע ראוי למדקדקים להקפיד על כך].

1. הגר"א מוילנא

חמץ ודאי: יש חוששים שלא מועיל מכירת חמץ הנהוגה כיום. **כי הגר"א מוילנא** נהג לא למכור חמץ גמור (כתר ראש אות קכ ומעשה רב אות קפ). וכן הקפיד לא לקנות חמץ גמור שנמכר במכירה, בגלל שיש בזה ריבוי קולות וחששות. גם חיפש קמח חדש שלא נלתת קודם הפסח (מעשה רב). וכן מטו משמיה **דהחזו"א** (לוח 'עיתים לבינה' פסח תשע"ו).

הידור: והעיר **הגר"מ שטרנבוך** שליט"א (בתשובות והנהגות חלק ה' או"ח סימן ק"ח), שהגר"א החמיר רק לעצמו ולא לאחרים. עוד העירו שגם כלפי היתר עיסקא שהוא חשש איסור דאורייתא כתוב במעשה רב להחמיר, ושם העולם מקילים, ואילו בחמץ אחר הפסח שמדינת מותר והוא בגדר חומרא יתירא, בזה מחמירים (ר.י.ג.). והורה **הגר"ש אורבאך** זצ"ל (הליכות שלמה פסח עמוד קלח) שהמחמיר יחמיר לעצמו וכן נהג הוא בעצמו, אך לא כהוראה לרבים, שלא להוציא לעז על המכירה. וכתב **הגר"מ פינשטיין** זצ"ל (אג"ח ח"ד סימן צ"ה) שאין סברא להחמיר אחר הפסח שלא לאכול חמץ שנמכר לגוי. והורה **הגר"ש אלישיב** זצ"ל (הגדש"פ עם פסקי הגר"ש עמוד 29) שהוא רק בגדר הידור. וכן דעת **הגר"ש הלוי ואזנר** זצ"ל (מבית לוי פרשה ס"ז אות ו') שמותר לסמוך על המכירה לאחר הפסח.

ואמר **הגר"ר אליהו נחום פרנקל** שליט"א (מרבני גבעת שאול) בדרשת שבת הגדול, שלמעשה מצד הדין מותר, כי לא שייך לקנוס כאשר אדם נוהג כדון, וכיון שהרב התיר לו למכור איך נבוא ונקנסנו (ו.א.ו.).

מכירה: וכתב **בתשובות והנהגות** (חלק ה' או"ח סימן ק"ח) שיש שני טעמים בדברי הגר"א. והטעם לאסור שכתוב **במעשה רב השלם** לא שייך כיום, שפירש הטעם משום שאין כל אדם בקי לעשות המכירה כדון, וזה שייך רק בזמננו שכל אחד עשה המכירה לבד, אבל כיום שעושים המכירה בבית דין בכל אופני המכירה שרק שייך לא קיים חשש זה.

ביטול: אבל **בכתר ראש** משמע הטעם שכל מה שסומכים על המכירה הוא בצירוף הביטול חמץ, שכיון שביטל הוא רק איסור דרבנן, ואז אף שהמכירה היא הערמה הרי לאיסור דרבנן מותר בהערמה כמבואר **בגמ'** (גיטין דף סה.). ובזה צריך ביטול בלב שלם ואין הכל יכולים לעשות כך. וזה שייך גם בזמננו כי הרי מוכרים חמץ בשווי מליונים ואין הביטול בלב שלם.

והרי המכירה כיום נראית כמו הערמה ואין כוונתו למכירה גמורה כאשר עומד לקנות שוב מיד אחר הפסח. וגם כשהמוכר שומר תורה ומצוות הרי ניכר להדיא שחפץ למכור רק כדי שיפטר מחובת ביעור חמץ בפסח.

2. מכירת חמץ ללא תוקף משפטי

דינא דמלכותא: מצוי שעושים קנין שמועיל רק על פי דין תורה ולא עפ"י דיני המלכות, (אגב קרקע, קנין סודר, בחו"ל שמוכר את הקרקע בלי רישום בטאבו) ונחלקו הפוסקים האם אומרים דינא דמלכותא דינא לגבי מכירת חמץ.

פנינים

חומרה שנוהגת מפסח עד שבועות

36 שנה: בשנים עברו, כלל הציבור לא היה נוהג בחומרא זו, אולם לפני 36 שנה בשנת התש"מ בעת שהוקם 'ועד הכשרות' שע"י **בד"ץ קהל מחזיקי הדת** - בעלזא הם הצליחו להכניס שני חומרות שהיו נהוגים בבעלזא, ונהפכו לנחלת הכלל: 1. כל מוצרי החמץ יהיו בדוקא אפוי לאחר הפסח מקמח שנטחן לאחר הפסח. 2. למכור החמץ ב"ג בניסן קודם זמן חובת בדיקת חמץ ולא לסמוך על מכירת י"ד, כדי שלא להתחייב בבדיקת חמץ בליל י"ד במקומות שהוא עתיד למוכרם. וזה על פי דברי **המקור חיים** (סימן תלו סק"ד) ו**החיי אדם** (כלל קיט סעי' יח) מובא **במשנ"ב** (סי' תלו סקל"א).

מקור 'קפידא' זו של נטחן ונאפה לאחר הפסח בקרב חסידי בעלזא, הוא בקבלה **האדמו"ר ה'שר שלום' מבעלזא** זצ"ל שאמר אחר הפסח, איך אפשר לאכול חמץ שהיה שייך לגוי. אולם אין זה מצד החשש ההלכתי שאין המכירה מועלת בשורת הדין, ולכן 'קפידא' זו נוהגת בבעלזא רק בימי ספירת העומר עד חג השבועות, שהם ימים נעלים מאוד (ש.ה.).

מקור מנהג זה הוא בספר **משכנות הרועים** (דרוש עת מצוא אות ז) הובא בספר **טעמי המנהגים** (עניני פסח עמוד עב), שהרבה צדיקים נוהגים לא לאכול מפסח עד עצרת חמץ של ישראל שנמכר לנכרי ע"י הערמה, לפי שימי הספירה הם ימים קדושים ונוראים מאוד. והביא מנהג **רבינו זצ"ל**, לשיר בשבועות 'חסל סידור פסח', מפני שעד חג השבועות עדיין מרחשין שפתיו מקדושת החג ומצוותיו.

ובספר **פסקי תשובות** (סימן תמ"ח אות י') דימה זה לפת פלטר שאין נאכל בעשרת ימי תשובה אף שבכל השנה אוכלים אותו לכתחילה כיון שהוא מותר על פי דין. ויש לציין לדברי **הרמב"ן** (על התורה) שימי הספירה הם כמו חול המועד של פסח, עד שבועות.

בפשוטו יתכן שמשבועות ואילך רוב המוצרים הם מאחרי פסח, ולכן יש שהקילו לא לבדוק רק עד חג השבועות. אולם העיר **הרב שרגא לוי** שליט"א שכיום גם מנהלי החנויות ורשתות השיווק מודעים להנהגה זו, ומאחרי שבועות ואילך, כאשר הציבור כבר לא שם לב, מוציאים מהמחסנים את החמץ של לפני פסח. ומי שרוצה באמת להחמיר, עליו לעקוב כל השנה!

אכן ברוב קהילות החסידים לא מחמירים בזה, וכפי ששמעתי **מהגר"ר ישראל טננהויז** שליט"א שבויזניץ ובודאי בויזניץ מונסי, אכלו לכתחילה חמץ של אחרי פסח. **האדמו"ר מויזניץ מונסי** שליט"א לפני מספר שנים כאשר ביקש 'ברונפן', אמרו לו שיש רק מחמץ גמור שנמכר לגוי, ענה ואמר שזה טוב ללא פקפוק. ואדרבה המנהג בחב"ד עוד מזמן השו"ע הרב 'להקפיד שלא להקפיד', ואוכלים לכתחילה מחמץ שנמכר לגוי, ומבדילים במוצאי פסח על בירה שנמכרה לגוי, שלא להוציא לעז על המכירה (מ.ק.).

והוסיף הגר"ר ישראל טננהויז שבדורות קודמים רק יחידי סגולה לא אכלו דוגמת **הגרע"א והגר"א** וכיום נהפך לנחלת הכלל בגלל 'המודה'. [ורק לגבי מכירת חמץ, היה המנהג להחמיר לא למכור חמץ גמור בעין, וגם בזה הקילו במוסד או חנות וכדומה מפני 'הפסד מרובה']. ❖

והרי המכירה כיום נראית כמו הערמה ואין כוונתו למכירה גמורה כאשר עומד לקנות שוב מיד אחר הפסח. וגם כשהמוכר שומר תורה ומצוות הרי ניכר להדיא שחפץ למכור רק כדי שיפטר מחובת ביעור חמץ בפסח.

2. מכירת חמץ ללא תוקף משפטי

דינא דמלכותא: מצוי שעושים קנין שמועיל רק על פי דין תורה ולא עפ"י דיני המלכות, (אגב קרקע, קנין סודר, בחו"ל שמוכר את הקרקע בלי רישום בטאבו) ונחלקו הפוסקים האם אומרים דינא דמלכותא דינא לגבי מכירת חמץ.

מנהג ישראל תורה

אין הכשר על הסוכנים

אולי לא נמכר: בנוסף לחששות ההלכתיים המבוארים בפנים, אולי לא חל המכירה גם כשנעשה באופן הנהוג כיום בבית דין. יש סיבה פרקטית לא לצרוך מוצרי חמץ מלפני פסח, כי אין השגחה של ההכשר על הסוכנים למיניהם ויתכן שהמוצר המסוים הזה לא נמכר לגוי.

ל"ג בעומר: למרות שהמפעל חתום בכשרות מהודרת, וגם בעל החנות מציג שטר מכירת חמץ, עדיין יתכן שמוצר זה יצא משערי המפעל לפני פסח ולא נמכר כדון, כיון שהיה אצל סוכן חילוני המתווך בין המפעל למכולת שהוא אינו כפוף למערכת הכשרות, ואולי לא עשה כלל מכירת חמץ. ובכדי שלא להכשל חלילה בחמץ שעבר עליו הפסח אם לא נמכר, יועיל הגדר לא לאכול כלל חמץ מלפני פסח. ומצוי בל"ג בעומר כשנוסעים למירון ונכנסים לאיזה קיוסק נידח, שגם אם יש בחנות שטר מכירת חמץ עדיין יתכן שהסוכן שסיפק את הסחורה לחנות לא עשה מכירה כדון.

מותר: מאידך טוענים המקילים, שאיסור של חמץ שעבר עליו הפסח הוא רק מדרבנן, וקיי"ל ש'ספק דרבנן לקולא', ועוד נוכל לומר בזה 'כל דפריש מרובא פריש'. ועוד שהסוכנים יודעים היטב שהציבור החרדי לא יצרוך מוצרים ללא מכירת חמץ וכיון שזה קל מאוד לעשות מכירה, אין סיבה לחשוש שהוא לא עשה מכירה כדון, וכיון שאין יכול לברר יותר מזה מותר בגדרי הדין. ❖

דעת החת"ס (או"ח סימן קיג) והברוך טעם **ההשאל ומשיב והשו"ע הרב והגרע"א והדברי מלכאל והדברי אמת** שצריך שיהא המכירה בתוקף גם על פי חוקי המדינה, **אפילו כשהמוכר הוא שומר תורה ומצוות**, ואם לא חל על פי דיני המלכות אין זה מכירה. ונחלקו עליהם **הדברי חיים** (בלי לרשום), **והחזו"א** (לכתחילה לרשום בשטר שאינו לפי דיני המלכות אלא לפי דיני התורה), **והדברי משה** (בגלל שכותב נפקע דינא דמלכותא), וכן הכריע **הגרש"ז אורבאך זצ"ל** (הליכות שלמה עמוד קכט), שמספיק שתקף על פי דיני התורה.

3. דינא דמלכותא בארץ ישראל

עוד נחלקו הפוסקים האם יש בארץ ישראל כיום דינא דמלכותא דינא או לא. ודעת **הגרצ"פ פרנק זצ"ל** שאין דינא דמלכותא במדינת ישראל משום כפופים לדיני התורה. (**משנ"ב דרשו** סימן תמ"ח, **הלכות חג בחג פרק יא סעיף ו** עמוד קפ"ו). ❖

הערות מבני החבורה

'פולמוס' - מכירת חמץ של חילונים

מסמך דתי: הפקוק המשמעותי שקיים על המכירה בזמננו הוא מכח הוראת **הגרי"ש אלישיב זצ"ל** (הליכות שדה 172 עמוד 22) שאין מועיל מכירת חמץ שאין בו תוקף חוקי שנחתם על ידי **יהודים שאינם שומרים תורה ומצוות**, בפרט כאשר אינו מיוזמתם אלא מחמת כורח חיצוני של קבלת הכשר. וזה אומדנא דמוכח שדעת המוכר שהוא חותם רק על מסמך דתי, ומבחינת מנהלי המפעלים שאינם שומרי תורה ומצוות מדובר ב'טקס דתי' גרידא, והרי המוכר יוכל לפנות לבית משפט ולבטל את המכירה בתואנה שבמשפט העברי קיים עילה לביטול עיסקא כאשר החוזה הוא למראית עין בלבד. במקרים כאלו סבר **הגרי"ש** שאין זה רק בגדר חומרא לא לצרוך מוצרים של לפני פסח אלא מעיקר הדין.

4 סעיפים: והוסיף **הגרי"ש** שיש דרך להכשיר את שטר ההרשאה ושטר המכירה ביהודים שאינם שומרים תורה ומצוות, אם יוסיפו 4 סעיפים שנוסחו על ידי **הגר"י אפרתי שליט"א** אחרי התייעצות עם טובי העורכי דינים בארץ (שם): 1. המוכר מתחייב בחוזה שלא יוכל לטעון שהחוזה הוא רק למראית עין, או רק לצרכים דתיים. 2. כל דין ודברים ביחס למכירה, יתקיימו על פי דין תורה בפני בית דין צדק (יש לפרט: בית דין מסוים המוסכם על שני הצדדים, כגון בית הדין הרבני בירושלים), ולא בבית משפט. 3. המוכר מתחייב שאם הוא יטען שהמכירה אינה בתוקף מכל סיבה שהיא, הוא יקנס על עצם הטענה בסכום של 100,000 שקל, שיוטל עליו על ידי בית הדין. 4. החתימה על שטר המכירה תועיל כחתימה על שטר בוררות לכל דבר, הבוררות תתקיים בבית הדין האמור לעיל.

דברים שבלב: ונחלקו עליו **הגר"מ פינשטיין זצ"ל** (אג"מ או"ח ח"ד סימן צ"ה) ו**הגרש"ז אורבאך זצ"ל** (הליכות שלמה עמודים: קכט קלז קלח) שגם בחילוני חל המכירה ולא איכפת לנו שמתחס לזה כטקס דתי, שדברים שבלב אינם דברים ולא מגרע מה שאינו שומר תורה ומצוות. ואף אם רוצה להחמיר יחמיר רק לעצמו ולא לאחרים ולא לציבור. ולכן אומרים המחמירים שמכיון שיש הרבה מפעלים וגופי כשרות הנוהגים כדעת הגרש"ז, ומכשירים גם מכירה שאין לה תוקף חוקי, ממילא מי שרוצה להחמיר כשיטת הגרי"ש צריך לקנות מחמץ שיוצר לאחר הפסח.

תשלום מלא: מטעם אחר נחלק **הגר"מ שטרנבוך שליט"א** (תשובות והנהגות חלק ה' או"ח סימן קח) שהרי כתוב בשטר המכירה שהגוי יכול לממש את המכירה וישלם את המחיר המלא של שווי החמץ בניכוי 2% (כדי שיוכל הגוי להרויח משהו), ומסתבר שמנהלי המפעלים אכן מסכימים למכירה אם ישלם הגוי טבין ותקילין, ואף שיתכן שאינו מסכים כבר אינו בגדר אומדנא דמוכח. [א.ה. זה נקודת ההבדל בין מכירת חמץ להיתר מכירה בשביעית, כי ברור שמדינת ישראל לא תאפשר מכירת כל קרקעות המדינה, גם אם ישלמו תמורתם כל הון דעלמא. ועוד ביארו (ב.צ.ק.) לפי מה שידוע בשם **החזו"א** שהיתר מכירה בשביעית עוקר את מצוות התורה, שנוהג בשדהו כרגיל, אבל מכירה בפסח עדיין אוכל מצה ולא אוכל ולא סוחר בחמץ, ממילא החמץ אחר הפסח מותר שהרי לא נעבד בו שום איסור].

והוסיף **הגר"מ שטרנבוך** שאם אין לו סמיכות דעת בגלל שהוא יכול לערער, לא יועיל גם שום נוסח או עורך דין, כיון שידוע שכל בית משפט בעולם יחליט שאפילו אם נזהר שיהיה חוקי, עדיין זה 'טקס דתי' ונעשה בהערמה ולא חל, שאין זה רציני שערבי ערטילאי קונה במליארדי שקלים. בנוסף מוסיפים בנוסח של בד"ץ העד"ח שאף אם לפי החוק אינו מועיל מקבלים המוכרים על עצמם כדיני ישראל שחל, ולא יוכל לערער בערכאות כי קיבל על עצמו כדיני ישראל. ואדרבה אסור לפקפק ולהוציא לעז על מכירה שנהגו בה ישראל מקדמת דנא כמבואר בגיטין (דף ה:) שלא להחמיר בדבר שיגרום לעז לראשונים. עכ"ד.

וכתב **הגר"י רובין שליט"א** (קונטרס 'חמץ לאחר הפסח' עמוד 18), וכן שמעתי מנכד **הגר"מ שטרנבוך** (י.ש.) בשמו, שהרי כל גוף כשרות מתנה את הכשרות לכל השנה בכך שמוכרים חמץ כדון, והסיכון ש'ועד הכשרות' יסלק את ההכשר מהמפעל, הוא הרבה יותר מאיום של 100,000 שקל, וממילא לא צריך לרשום קנס זה. ולכן דעת בד"ץ העד"ח שאין צורך להוסיף את הסעיפים שדרש **הגרי"ש אלישיב**. השנה - שנת תשע"ו הידרו 'ועד הכשרות' שיהא נוכחות של עו"ד בשעת המכירה, ואמר **הגר"מ שטרנבוך** שמסכים לזה, אף שבאמת עו"ד אינו מוסיף כלום במכירה, שהרי אם נחוש לטענת **הגרי"ש** צריך להוסיף דוקא הסעיפים הנ"ל. וכן אמר **הגר"י ישראלזון שליט"א** שהגרי"ש מעולם לא החמיר שצריך עו"ד, ודרש רק את הסעיפים הנ"ל (י.ש.).

עוד סברא שמעתי **מהגר"מ מאיר סירוטה שליט"א** שאין שום מקום להחמיר בזה מכיון שהמכירה כיום יש לה תוקף משפטי מכיון שמדובר במכירה אמיתית שחל לפי כל פרמטר ואין בזה שום פקפוק וכל הסכם בעיקרון יש לו תוקף כי הרי אינו נגד החוק, ואם יגיע שופט שבעקמימות שכלו יפסול את המכירה משום שהוא מסמך דתי אינו משנה את ההגיון הבסיסי. וכן ההיתר עיסקא יש לו תוקף משפטי, וממילא גם לדעת **הגר"י בלוי זצ"ל** שסובר שצריך שיהא תוקף משפטי מועיל ההיתר עיסקא כיום. ❖